

ВІДГУК

**офіційного опонента Сторонянської Ірини Зеновіївни
на дисертаційну роботу Рудаченко Ольги Олександрівни
на тему: «Механізми управління кризовими ситуаціями в системах
соціально-економічного розвитку регіонів»,**

подану на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю
08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка

1. Актуальність теми дисертаційного дослідження та зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Починаючи з 2014 року українська економіка та українське суспільство загалом живуть в умовах перманентних кризових ситуацій та навіть виробили певну резилієнтність до гібридної війни, яка стала вагомим чинником поступових змін моделі просторового розвитку України, що вилилось посилення деіндустріалізації та зростання аграризації виробництва та експорту (зокрема за рахунок низькомаржинальної сільськогосподарської продукції), втрату технологічного та інноваційного потенціалу регіонів України. Більше того мало місце чітке територіальне «зміщення» процесів економічної та інвестиційної активності в державі до західних кордонів: регіони, які традиційно концентрували промисловий потенціал та продукували понад третину ВРП держави, виявились на узбіччі конкурентної боротьби – Донецька та Луганська області через втрату значної частини території в ході російської збройної агресії, а Дніпропетровська, Харківська та Запорізька області, через поступову втрату конкурентоспроможності промисловості та неспроможність сформувати сприятливе бізнес середовище. Водночас з'явилися нові лідери (за темпами нарощення економічного потенціалу) – Житомирська (+35% за останнє десятиріччя), Вінницька (+32%), Кіровоградська (+21%), Тернопільська (+23%) області, зростання яких відбувається за рахунок розвитку агросфери.

Але означені економічні дисбаланси регіонального розвитку державі більш-менш вдавалось регулювати за рахунок механізмів податково-бюджетної та

регіональної політики (тут не слід забувати і про позитивний вплив адміністративно-фінансової децентралізації!). Натомість вкрай неефективним виявився інший зріз регіональної політики в Україні – пов’язаний із посиленням соціальної інтегрованості / згуртованості українського суспільства та виробленням адекватних заходів внутрішньої політики у відповідь на тривалу м’яку інтеграцію прикордонних з Росією територій у російську «сферу впливу».

Каталізатором неефективності управління регіональним розвитком в Україні стала коронокриза, а основним чинником дестабілізації процесів регіонального розвитку – відкритий воєнний напад Росії за підтримки Білорусі на Україну 24 лютого 2022 року.

Зважаючи на це, питання нівелювання впливу кризових ситуацій на процеси соціально-економічного розвитку регіональних систем та зростання стійкості регіонів та громад України є одним з найвагоміших завдань сьогодення в теоретичному та практичному сенсі. У цьому контексті зростає актуальність дисертаційної роботи Рудаченко О.О. «Механізми управління кризовими ситуаціями в системах соціально-економічного розвитку регіонів», подану на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка.

Наукове та практичне значення роботи обумовлене участю автора у розробці низки державних бюджетних тематик, а саме: «Методологічні аспекти інноваційного розвитку економіки держави» (№0119U001188), «Формування організаційно-економічного механізму управління бюджетуванням об’єднаних територіальних громад в умовах децентралізації» (№ 0119U001073), «Підприємництво як стратегічний фактор розвитку бізнес-середовища регіону (проміжний)» (№ 0116U005497), «Підприємництво та бізнес: організаційні, управлінські та економічні складові» (№0116U005497), а також у розробці широкого спектру госпрозрахункових тематик, перелік яких представлено у дисертаційній роботі.

Враховуючи вищенаведене, слід констатувати, що дисертаційне дослідження Рудаченко Ольги Олександрівни, спрямоване на поглиблення теоретичних засад

забезпечення соціально-економічного розвитку в регіональних системах та розроблення практичних рекомендацій щодо попередження кризових ситуацій, є особливо актуальним сьогодні.

2. *Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність.* У дисертації Рудаченко Ольги Олександрівни чітко визначено мету та завдання дослідження, обґрунтовано підходи щодо шляхів їх досягнення. Дисертаційна робота характеризується логічністю та послідовністю виконання дослідження. Висновки містять стислий підсумок виконаного дослідження. В них у повній мірі відображені основні положення роботи. Авторка провела детальний аналіз вітчизняних та зарубіжних наукових розробок з вибору та обґрунтування показників, що всебічно характеризують соціально-економічний розвиток регіонів, а також проаналізувала кризові ситуації, які виникають внаслідок зростання напруженості. Список використаних джерел містить 354 найменування.

При виконанні дисертаційної роботи було використано такі наукові методи та моделі, а саме: метод аналізу оболонок даних – для оцінки ефективності управління в системах СЕР регіонів; методи таксономії (редукції) – для оцінки інформативності системи ознак; методи кластерного аналізу (ієрархічний агломеративний метод Уорда та ітеративний метод «k-середніх») – для групування регіонів; моделі бінарного вибору – для оцінки стійкості структурних пропорцій; методи нейромережевого моделювання, дискримінантний аналіз, дерева класифікацій, методи пробіт- та логіт-аналізу – для вирішення задачі розпізнавання; методи екстраполяції (аналітичне вирівнювання тренду, шматково-лінійна регресія, адаптивні методи прогнозування, ARIMA-моделі, прогноз на основі середнього абсолютного приросту та прогноз на основі середнього темпу зростання) – для побудови прогнозів інтегральних показників; моделі панельних даних – для виділення типів розвитку регіонів; метод «центру ваги» – для вибору регіону-репрезентанта; векторні авторегресійні моделі (VAR-моделі), моделі корекції помилки (ECM-моделі) – для оцінки інерційної динаміки регіонів; методи екстраполяції (адаптивні методи прогнозування та ARIMA-моделі) – для побудови прогнозу макрофакторів.

Рекомендації автора базуються на ґрунтовному аналізі законодавчих та нормативних актів Верховної Ради України, Указів Президента України, Постанов Кабінету Міністрів України, стратегічних програмних та нормативно-правових документів; міжнародних угод між Україною та ЄС; офіційних документів Європейської Комісії; офіційних документів органів державного управління; статистичних даних Державної служби статистики України; міжнародних індексів та рейтингів; інформаційно-аналітичних матеріалах міжнародних організацій; монографій та публікацій вітчизняних і зарубіжних авторів; інтернет-ресурсів; результатів власних досліджень авторки.

Аргументованість і достовірність результатів дисертаційної роботи підтверджується їх використанням у практичній діяльності органів місцевої та регіональної влади, а також позитивною оцінкою у процесі апробації на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Все це дає підстави стверджувати, що висновки, пропозиції та рекомендації, сформульовані в дисертаційній роботі, є достатньо обґрунтованими та достовірними.

3. Наукова новизна результатів дослідження. Ознайомлення зі змістом дисертаційної роботи, переліком опублікованих наукових праць та рефератом дисертації дозволяє стверджувати, що основні наукові положення, висновки і пропозиції, які сформульовані дисертанткою, характеризуються науковою новизною і відображають особистий внесок здобувача у розвиток проблематики управління кризовими ситуаціями в регіональних системах.

Наукову новизну дисертаційного дослідження визначають такі теоретико-методичні і прикладні результати:

1. До найбільш значущих здобутків авторки відноситься концептуальний підхід щодо формування механізмів управління кризовими ситуаціями в системах соціально-економічного розвитку регіонів, який поєднує в собі положення теорії кризового управління та превентивного управління, теорії конкурентного, безпечного, сталого розвитку систем (с. 151-163). Відповідно до цього підходу автором виокремлено 4 основні механізми (рис. 2.22): формування інформаційного

простору в системі соціально-економічного розвитку регіонів; оцінка і прогнозування кризових ситуацій в системі соціально-економічного розвитку регіонів; діагностика ситуацій в системі соціально-економічного розвитку регіонів; формування сценарію щодо попередження розвитку кризових ситуацій в регіонах.

2. Заслугує на увагу розроблений авторкою науково-практичний підхід до формування інформаційно-аналітичного забезпечення механізму оцінки та прогнозування кризових ситуацій у системі соціально-економічного розвитку регіонів (с. 223-236). Здобувачем, на основі розроблених інтегральних показників соціально-економічного розвитку, а також соціальної та економічної напруженості спрогнозовано можливі кризові ситуації. Це дало змогу вчасно сформулювати сценарії щодо попередження розвитку кризових ситуацій в регіонах та обрати оптимальну стратегію.

3. Значний потенціал для подальшого наукового дослідження має розвинена авторкою структурну модель прийняття рішень щодо діагностики кризових соціально-економічних ситуацій в регіональних системах та вибору превентивних заходів, спрямованих на зниження рівня напруженості (с. 277-287). Це дозволило провести аналіз стійкості регіональних систем з різним типом розвитку (збалансований розвиток, економічна асиметрія, соціальна асиметрія, кризовий розвиток) до впливу короткострокових «шоків» та оцінити наслідки резонансної взаємодії з довгостроковими та середньостроковими кризоутворюючими факторами.

4. В роботі ретельно досліджено погляди та різні трактування поняття кризи та кризова ситуація (с. 85-101), яке дисертантка розглядає з урахуванням ситуацій, які виникають внаслідок зростання напруженості при дестабілізації функціонування системи соціально-економічного розвитку, у зв'язку з неефективною регіональною політикою.

5. Наукову цінність представляє, на наш погляд, удосконалений методичний підхід до вибору інтегральних індикаторів соціальної та економічної напруженості в регіональних системах (с. 204-222). Такі індикатори дали можливість оцінити чутливість регіональних систем до впливу макро- та мезо- «шоків», оцінити їх

стабільність, виявити кризові фактори та сформувати сценарії розвитку регіональних систем з урахуванням зміни факторів прогнозного фону.

6. Запропоноване дисертанткою теоретико-аналітичне обґрунтування панельних даних соціальної та економічної напруженості в регіональних системах (с. 53-63, 152, 207-208, 225, 237, 253-254) дають змогу виявити кризоутворюючі та компенсаційні фактори для регіонів з різним типом розвитку: збалансований розвиток регіональної системи, який характеризується низькими значеннями факторів соціальної та економічної напруженості; економічна асиметрія, яка характеризується високим рівнем в соціальній сфері, але низьким рівнем розвитку економічної сфери; соціальна асиметрія, яка характеризується високим рівнем розвитку економічної сфери, але низьким рівнем розвитку соціальної сфери; кризовий розвиток, який характеризується високими значеннями факторів як економічної, так і соціальної напруженості.

7. Слід відмітити аргументовану позицію автора щодо методичного забезпечення до прогнозування стійкості регіональних систем до посилення факторів соціальної та економічної напруженості (с. 153, 160-161, 225-226, 273, 287). Це дозволяє оцінити чутливість індикаторів до формування кризових ситуацій під дією «шоків».

4. Теоретична і практична значимість результатів дисертаційного дослідження. Наукова цінність та практична значимість одержаних результатів обумовлена можливістю широкого застосування розроблених в дисертаційній роботі теоретичних і науково-методичних положень щодо управління кризовими ситуаціями в регіонах. Теоретичне значення мають запропоновані автором методологічні основи наукового, організаційно-економічного та інформаційного забезпечення комплексу механізмів управління в системах регіонального розвитку в умовах зростання соціальної та економічної напруженості кризових ситуацій.

Наукові розробки прикладного характеру були апробовані в роботі: ТОВ «Сокар Петролеум» (довідка від 15.09.2021 р.); Північно-Східного наукового Центру НАН і МОН України (довідка № 11 від 13.01.2022 р.); Департаменту Інфраструктури Харківської міської ради Харківської області Виконавчого

комітету (довідка від 03.02.2022 р.); КП «Харківводоканал» (довідка № 2 від 15.02.2022 р.); Нововодолазької селищної громади (довідка № 02-21/359 від 15.02.2022 р.); ОПП в Харківській області регіонального відділення ВГО «Український союз промисловців і підприємців» (довідка № 405/1/2 від 06.04.2022 р.); Адміністрації Московського району Харківської міської ради (довідка від 14.07.2022 р.); апарату Харківської обласної військової адміністрації (довідка № 01-83/3147 від 05.09.2022 р.).

Наукові розробки знайшли практичне використання у навчальному процесі Навчально-наукового інституту економіки і менеджменту Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова Міністерства освіти і науки України (довідка від 04.05.2022 р.).

Наукові розробки автора мають фундаментальний характер і є необхідним методологічним базисом щодо забезпечення механізмів управління кризовими ситуаціями в системах розвитку регіонів.

5. Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій в опублікованих працях. Наукові положення, висновки і рекомендації дисертаційної роботи повною мірою викладено в опублікованих 53 наукових працях, у тому числі 6 розділів у колективних монографіях; 32 статті, серед яких 9 проіндексовано у міжнародних наукометричних базах Scopus та Web of Science, 20 – у наукових фахових виданнях та інших виданнях України, які внесені до міжнародних наукометричних баз та 3 – у наукових періодичних виданнях інших держав; 15 тез доповідей на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях. Наукові результати дисертаційного дослідження апробовані на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях.

Публікації достатньо повно відображають основні положення роботи та отримані в ході дослідження результати. Обсяг і статус публікацій відповідає встановленим вимогам. В публікаціях, виконаних у співавторстві, особистий внесок Рудаченко О.О. відображений повною мірою.

6. Відповідність дисертації та реферату встановленим вимогам. Результати перевірки дисертаційної роботи, аналізу публікацій здобувача, аналізу

тексту дисертаційного дослідження та використаних джерел, свідчать про відсутність порушення академічної доброчесності авторкою дисертаційної роботи. Реферат, який оформлено згідно встановлених вимог, достатньо повно відображає основні положення дисертаційної роботи, є ідентичним дисертаційній роботі за структурою та змістом, а також містить лише ту інформацію, яка присутня у дисертації. Основні наукові результати дисертаційного дослідження повною мірою відображено в опублікованих наукових працях. Конкретний особистий внесок автора в спільні наукові роботи відображено у переліку опублікованих праць за темою дисертаційної роботи.

7. Дискусійні положення і критичні зауваження щодо змісту дисертаційного дослідження. Позитивно оцінюючи результати проведеного дослідження, необхідно зазначити, що дисертаційна робота не позбавлена дискусійних положень та недоліків:

1. Одним з центральних понять дисертації виступає «система соціально-економічного розвитку регіонів», яке представлене на титульній сторінці роботи. Водночас дане поняття не було конкретизоване, а тому залишається незрозумілим – що саме розуміє авторка під системою соціально-економічного розвитку регіонів? Які елементи містить «система ... розвитку»? Чим це поняття відрізняється від традиційного «розвиток регіональних соціально-економічних систем»?

Більше того, авторка сама плутає ці поняття – на рис. 1.1, який має назву «Структура розвитку соціально-економічної системи» наведено елементи «регіональної соціально-економічної системи» (с. 36).

2. В ході дослідження авторка звертається до нормативно-правової бази функціонування державної регіональної політики та здійснення моніторингу регіонального розвитку в Україні. При цьому з поля зору авторки випав основний НПА – Закон України «Про засади державної регіональної політики» (із змінами) №156-VIII. Документ не згадується ні в тексті роботи, ні в переліку використаних джерел. Це призвело до того, що, говорячи у п'ятому розділі про пріоритети державної регіональної політики (ДРП) та регіонального розвитку в Україні (с. 321-322), по-за увагою авторки залишились первинні цілі ДРП (які чітко визначені в

згаданому законі) та стратегічні цілі регіонального розвитку (визначені в Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки). Натомість з'явилися диверсифікація, демонополізація, промисловість 4.0 тощо. Це однозначно важливі чинники регіонального розвитку, але не пріоритети ДРП.

Крім цього, варто було б звернутись до нової функціональної типології територій України, яка представлена в Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки. Це дозволило б авторці правильно визначитись із об'єктами ДРП (с. 74), базуючись на законодавстві, а не посиляючись на публікацію 2009 року.

Заради справедливості слід додати, що авторка на с. 329 побіжно згадує про нову функціональну типологію територій України, яка внесена в уже згаданий Закон України «Про засади державної регіональної політики» у липні цього року, але не використовує її як основу для розробки власних пропозицій.

3. Важливими для представленого дослідження є поняття економічна і соціальна напруженість. Їх вивченню авторка присвятила розділ 3. Водночас в роботі присутні неузгодженості. Так, в розділі основним чином розглядається соціальна напруженість, яка, на думку авторки, є джерелом економічної напруженості. Натомість, формуючи перелік показників для оцінки, авторка використовує ці поняття як «паралельні».

Крім цього, у п. 2.1 авторка трактує кризову ситуацію як результат напруженості при дестабілізації функціонування системи соціально-економічного розвитку, у зв'язку з неефективною регіональною політикою (с.163). Натомість далі в роботі говорить про «напруженість кризових ситуацій» - тобто напруженість тут розглядається вже як характеристика кризових ситуацій (с. 275, п. 3.4 і далі).

4. У п. 4.3. наведено групування регіонів за рівнем соціальної та економічної напруженості. Для цього використано наступні показники: кількість зареєстрованих безробітних на кінець періоду (за даними Державної служби зайнятості), тис. осіб; середньомісячна заробітна плата за регіонами за період з початку року, грн; сума заборгованості із виплати заробітної плати, млн.грн; обсяги реалізованої промислової продукції за регіонами, млн.грн; оборот роздрібною торгівлі, млн.грн; обсяги сільськогосподарської продукції, млн.грн; обсяги

продукції будівництва, млн.грн.; вантажообіг, млн.ткм; пасажірообіг, млн.пас.км; експорт, тис.дол.; імпорт, тис.дол.; сальдо (с. 237). Результатом групування стало виокремлення двох кластерів регіонів: у 1й кластер увійшли Дніпропетровський, Донецький, Запорізький, Київський, Львівський, Одеський, Полтавський, Харківський регіони (станом на 2015 р.), а в 2й – решту (табл. 4.3). Тобто фактично регіони розподілені за рівнем економічного розвитку (відповідно до підібраних індикаторів).

Додаткового пояснення потребує, чому авторка вважає, що це рівень соціально-економічної напруженості регіонального розвитку. Тим більше, що зазначений перелік не включає поведінкових критеріїв, які дозволяють відрізнити рівень розвитку від рівня напруженості ситуації.

5. На с.141-142 роботи авторка аналізує підприємницьку активність в регіонах України. При цьому робить дві помилки: 1) до критеріїв підприємницької активності відносить обсяг реалізованої продукції в регіоні, кількість зайнятих на підприємствах, тобто відкидає саме розуміння суті підприємництва; 2) порівнює регіони за абсолютними показниками. Як результат – отримує висновок про найвищі показники підприємницької активності в Харківській, Донецькій, Дніпропетровській та Київській областях. При цьому саме ці області є аутсайдерами за основним індикатором підприємницької активності – показником кількості фізичних осіб-підприємців на 10 тис. населення, а також за інтегральним індексом Regional Doing Business – 2020 (Харківська область там на 22 місці серед усіх регіонів).

6. Авторка в роботі досить вільно послуговується термінами децентралізація, адміністративно-територіальна реформа, реформа місцевого самоврядування, використовуючи їх як взаємозамінні. Для прикладу, на с. 318 рівень децентралізації оцінюється такими показниками як відсоток населення/площі громад від загального населення/площі регіону. Фактично йдеться про процес створення об'єднаних територіальних громад, що є реформою адміністративно-територіального устрою держави, а аж ніяк не децентралізацією.

Це ж можна зауважити і щодо використання понять регіональна політика,

державна регіональна політика, державна політика (див. с. 322 роботи), що призводить до дискусійних та навіть неправомірних висновків неправомірних. Не зрозуміло, що автор вкладає в поняття «регіональне управління економікою» (с.143)??

7. Вживаючи поняття «кризова ситуація» здобувач передбачає ситуацію, яка виникає внаслідок зростання напруженості при дестабілізації функціонування системи соціально-економічного розвитку, у зв'язку з неефективною регіональною політикою (с.163). Не можна погодитись з твердженням автора, що криза може бути спровокована лише неефективною регіональною політикою. На ці процеси впливає набагато ширше коло факторів міжнародного, національного і регіонального середовища, які можуть спровокувати кризу навіть за максимально ефективною регіональною політикою.

8. В роботі авторка використала широкий спектр дуже цікавих економетричних методів для оцінювання рівня соціально-економічного розвитку та формування різного роду сценаріїв (див. п.5.2. Розробка інерційних сценаріїв соціально-економічного розвитку регіонів). Водночас варто було б більше уваги звернути на економічну інтерпретацію отриманих результатів, оскільки часто за складними розрахунками криються абсолютно очевидні висновки. Так, результаом тестування домінантних факторів зростання соціальної та економічної напруженості на характер спрямованості причинно-наслідкових зв'язків за допомогою тесту Гренджер став висновок про існування «причинно-наслідкового зв'язку між ВРП і обсягом сільськогосподарської продукції» (с. 303).

9. На с.30 роботи наведено пункти наукової новизни у рубриці «удосконалено», однак жоден з них не містить конкретизації – що саме / яким чином здійснено удосконалення існуючих положень, що не дозволяє чітко оцінити внесок автора у теоретико-аналітичне обґрунтування поняття «кризова ситуація» чи методичний підхід до вибору інтегральних індикаторів економічної та соціальної напруженості в регіональних системах.

Врахування означених зауважень та дискусійних положень дозволило б автору суттєво підвищити рівень дисертаційного дослідження.

8. Загальна оцінка дисертації та її відповідність встановленим вимогам.

Дисертаційна робота Рудаченко Ольги Олександрівни на тему «Механізми управління кризовими ситуаціями в системах соціально-економічного розвитку регіонів» виконана на високому теоретичному і методичному рівнях. Вибрану тему дисертації необхідним чином розкрито, поставлену мету досягнуто, завдання роботи виконано.

Дисертаційна робота є самостійною, завершеною науковою працею, має логічну будову, характеризується науковим стилем, викладені висновки і рекомендації є результатом власних досліджень автора. Основні положення роботи, які виносяться на захист, характеризуються науковою новизною. Структура і обсяг роботи відповідають встановленим вимогам. Дисертаційне дослідження відповідає паспорту спеціальності 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка. За змістом і оформленням, новизною наукових положень, теоретичним і практичним значенням дисертаційна робота відповідає вимогам «Порядку присудження (позбавлення) наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17.11.2021 р. № 1197, що висувають до докторських дисертацій, а її автор Рудаченко Ольга Олександрівна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка.

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, професор,
заступник директора з наукової роботи,
завідувач відділу регіональної фінансової
політики ДУ «Інститут регіональних
досліджень імені М. І. Долинського НАН України»

Ірина СТОРОНІАНСЬКА

Прикарпатський національний
університет ім. В. Стефаника
Вх. № 0304-30/23
від 22.12.2023